

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1382740/2

בבית הדין הרבני האזורי באר שבע הרכב יוחסי

לפני כבוד הדיין:

הרב אליהו אריאל אדרי

המבקשת: פלונית

המבקש: פלוני

הנדון: טיוט וחתימה שנית בגט הנמסר בשתי מסירות

פסק דין

בתיק שלפני יש לסדר גט שני לחומרא מחמת ספק בכתיבת השמות. השאלה המתעוררת היא האם צריכים לכתוב גט אחר, או שאפשר לתקן את הגט הראשון, ואם כן, באיזה אופן לעשות.

באופן זה שהגט השני הוא לחומרא, כתבו כמה פוסקים שאין חייבים לכתוב גט שני וניתן למסור את הגט במסירה שניה לאחר תיקון. ע"י שו"ת מהרשד"ם (אה"ע סימן רה), שו"ת מהרח"ש (ח"ג סימן עט וחלק אבן העזר סימן ג), גט פשוט (סימן קכה ס"ק כו) ושדי חמד (מערכת גט סימן יב אות ח ואילך) שהביא מקורות רבים לגט אחד בשתי מסירות. בכל המקורות הנ"ל, הנדון היה ברפ"א, דהיינו הנקודה אותה נוהגים הספרדים להניח מעל או מתחת לאותיות ג' וצ', ונראה שהדרך הרווחת הייתה את המסירה הראשונה לעשות בעדי מסירה בלא עדי חתימה, להחתים עדים ולעשות מסירה שניה בעדי חתימה.

בשו"ת הר צבי (אה"ע ח"ב סימן קמא) הביא שהגר"ש סלאנט זצ"ל הנהיג ליתן גט בשתי מסירות כאשר היה ספק אם שם אבי המגרש אליה או אליהו. את הגט מסר במסירה ראשונה בשם אליה, ובמסירה שניה בשם אליהו בתוספת אות ואו. סתמות דבריו נראית גם היא שהותיר את עדי החתימה שאתם נמסר הגט במסירה הראשונה. ע"י בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סימן מה) שכתב שבכל בתי הדין בירושלים נוהגים כהמצאת הגר"ש סלאנט. ע"ע בשו"ת דברי יוסף (אה"ע ח"ב עמוד קסב) ובמאמר הרה"ג מיכאל בלייכר בספר בית יצחק (עמוד רנא).

בשו"ת ציץ אליעזר (שם) כתב אופן נוסף של שתי מסירות כאשר היה ספק ביחס לכתיבת שם האב, וז"ל:

"וליתרון הכשר, אפשר לסדר שהשליח ימסור הג"פ לאשה בשתי מסירות, היינו המסירה הראשונה תהא מסירת הג"פ לאשה כפי שהוא, ולאחר מיכן יטלו הג"פ מיד האשה, ויאמרו לה שתזכהו לבעל באמצעות השליח, והשליח (שפיו כפיו וכו') יצוה לסופר למחוק שם אביה, באופן שישאר שמה בלבד ויעשה מסירה שניה לאשה ויעשו קיום למחק, או אפילו בלי קיום מכיון שיש עדי מסירה, עיין אה"ע סי' קכ"ה סעי' י"ט וח"מ וב"ש ע"ש. וגם הא קורעין את הג"פ יעו"ש בט"ז לעיל מינה בסעי' ו' ס"ק י"ז ע"ש [העצה הזאת של ב' מסירות כשיש ספק בכתיבת השם המציא הגאון הגר"ש ז"ל כמובא בהר צבי על טור אה"ע סימן קכ"ט יעו"ש, וכך נוהגין אחריו בתי הדין בפעיה"ק ת"ו]."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עצה זאת של מחיקה נתן גם הערוך השלחן בתשובתו שם, וכתב, דאם הגט הוא עדיין בשלימות יש עצה אחרת למחוק שם שמואל ואח"כ ימסור לה השליח עוד פעם שני, וכי דבר זה [לתקן שלא עפ"י ציווי של הבעל מחדש] למד מתשו' הרא"ש כלל מ"ה דין ט"ו יעו"ש, ועיין גם בערוה"ש אה"ע סי' קכ"ו סעי' נ"ד ע"ש.

הרי לנו שגם בעל ערוך השלחן נתן עצה זו לסדר גט בשתי מסירות אלא שבנדון דידיה המסירה השנייה, שהייתה לחומרא, הייתה באופן שהיה מחק בגט.

כ"כ הרב זצ"ל בשו"ת עזרת כהן (סימן ז) בנדון דומה:

"ומ"מ ראוי להורות, שאחר הנתינה הראשונה של הגט, יקבל המקבל את הגט מיד האשה בחזרה ומחוק את השם אריה, ויתן לה עוד הפעם."

והנה מצאנו בפוסקים הקדמונים שהצריכו שני גיטין בשתי מסירות ממש: עי' רמ"א (אה"ע סימן קכט סעי' ז), באר היטב (שם ס"ק כו) בשם מהר"י מיניץ (סימן סד), שו"ע (סי' קכט סעי' יח-יט) והחונים עליו, באר היטב (שם ס"ק לו) בשם כנה"ג, באר היטב (שם ס"ק לז) בשם מהר"י וייל (סימן קצ), באר היטב סימן (שם ס"ק לח) בשם מהר"י וייל (סימן קסט, קפ וקצ), באר היטב (שם ס"ק לט בשם מהר"ל (ויל"ע עוד בשו"ע אה"ע סי' קכג סעי' ה, סי' קכה סעי' ו, ח), ומ"מ לא כ"כ הפוסקים שהובאו לעיל.

כידוע לכל יושב על מדין בימינו, עניין זה של גט בשתי מסירות הוא מצוי כאשר אדם חותם שמו מלא במקום שראוי לכתבו חסר כגון: איל, אילת, אילה, עמר, נעה, רתם ושמות רבים נוספים הכתובים בתנ"ך חסרים, וכיום – בהשפעת כללי הכתיב חסר הניקוד שהוכתבו על ידי האקדמיה ללשון – ישנם רבים הכותבים וחותמים שמות אלו מלא, ובית הדין נצרך לשתי מסירות.

על פי רוב מסירה ראשונה נעשית ככתוב בתורה, ומסירה שניה כחתימת המגרש או המתגרשת. פעמים רבות ניתן לסדר מסירה שניה זו בלא מחק בגט.

כמה דרכים נשנו כיצד לסדר שתי מסירות אלו. הגר"ש סלאנט מסר את הגט במסירה שניה עם עדי החתימה הראשונים. הרה"ג מיכאל בלייכר שליט"א במאמרו הנ"ל כתב שעדיף לטייט את החתימות ולמסור את הגט במסירה שניה בלא חתימה ובעדי מסירה. אופן נוסף הוא למסור את הגט הראשון בעדי מסירה ולהחתיים עדי חתימה במסירה השנייה, עי' בספר דברי יוסף ובמאמר הרה"ג מיכאל בלייכר (שם).

לענ"ד, לרוחא דמילתא ראוי, כל שאין מחק בגט, לטייט חתימות העדים הראשונות ולהחתיים את העדים שנית בצדן, וכך ימסר הגט השני בעדי מסירה ובעדי חתימה. למעשה, יסודר הגט כך: מסירה ראשונה תהיה בעדי חתימה, לאחריה יטויו חתימות העדים, הגט יתוקן, העדים יחתמו שנית, והגט ימסר במסירה שניה עם עדי החתימה שחתמו שנית.

והנה נשאלתי מדוע אין בעצה זו חסרון שמא עדים אטיוטא הוא דחתימי, ונמצא שלא הועלנו דבר, כי החתימות השניות אינן מעלות ומורידות משום דקיי"ל בגמרא ב"ב (דף קסג ע"א): "סהדי אטיוטא הוא דחתימי."

לא באנו כאן לבאר כל פרטי גט בשתי מסירות אלא עניין זה בלבד, ועוד חזון למועד.

עוד אומר שלא באנו לפקפק חלילה על שלושת אופני המסירות הנ"ל, אלא לומר שיש דרך שיהיו בגט עדי חתימה בשתי המסירות ולא במסירה אחת בלבד, כפי שהוא לדרכים הנ"ל.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הדרך לאמור לעיל. לענ"ד חמישה טעמים יש לומר מדוע תוספת עדי החתימה שנית אינה בבחינת כל יתר כנטול דמי.

טעם ראשון – עדים אטיוטא הוא דחתימי הוא ספק, ונמצא שבמסירה שנית היו עדי מסירה וספק אם היו עדי חתימה, ויש בזה רווח שהמסירה שהשניה שהיא לרווחא דמילתא אפשר וכללה עדי חתימה.

טעם שני – לדעת רוב הפוסקים, לאחר שריר וקיים או כדת משה וישראל לא אמרינן עדים אטיוטא הוא דחתימי.

טעם שלישי – הטיוט נעשה בדרך שהחתימות הקודמות ניכרות היטב, וי"א שבאופן זה אין טעם לומר שהעדים שחתמו שנית חתמו פעם שניה ובפרט שהחתימות זהות.

טעם רביעי – כיום שידוע לכל שגט מסודר בבית דין, חתימת עדי הגט היא כבית דין שלא חתימי אטיוטא.

טעם חמישי – כיום שידוע לכל שעדי הגט הינם עדים קבועים וזו מלאכתם, אין כל סיבה שיאמרו אטיוטא הוא דחתימי.

א. האם גט שיש בו טיוטא ועדי חתימה בטל ודאי ללא עדי מסירה

בגמרא בבא בתרא (דף קסב ע"א) איתא: "הרחיק את העדים שני שיטין מן הכתב פסול", ושם (דף קסג ע"א) הובאו דברי רב, שאמר:

"לא שנו אלא בין עדים לכתב, אבל בין עדים לאשרתא אפילו טובא נמי כשר. מאי שנו בין עדים לכתב דלמא מזייף וכתב מאי דבעי וחתימי סהדי, בין עדים לאשרתא נמי מזייף וכתב מאי דבעי וחתימי סהדי. דמטייט ליה. א"ה בין עדים לשטר נמי מטייט ליה. אמרי סהדי אטיוטא הוא דחתימי."

לא התבאר להדיא בסוגיה זו האם באופן זה השטר, וה"ה הגט, בטל או ספק בטל. הראשונים השוו סוגיה זו לשאלת שלום בגמרא בבא בתרא (דף קעו ע"א), ושם לכאורה מפורש שהוא ספק, וז"ל הגמרא: "עדים החתומין על שאילת שלום בגט פסול, חיישינן שמא על שאילת שלום חתמו."

מסברה נראה שהחשש שמא אשאלת שלום או אטיוטא חתמו הוא רחוק מאד. על אף זאת יש לומר שספק הוא, על פי מה שחילק הריב"ש (סימן שעב) וז"ל:

"ומיהו היינו התם דמחצה זכרים ומחצה נקבות, הוא ודאי ובהכרח כי כן יסד המלך מלכו של עולם לקיום המין. וא"כ על כרחין הזכרים הנולדים מן המעוברות מעוטא נינהו. שהרי מעוט מפילות ואין להמלט מזה בשום פנים. אבל כאן אין אנו אומרים שהנבעלות בזנות מחצה תחת בעליהן ומחצה בלתי תחתיהם. כי היכי דנימא סמוך מעוטא למחצה ונתירה. דמנין לנו זה שיהיה מחצה על מחצה, אבל אנו אומרים שהדבר בספק שזה אפשר כמו זה. ואף אם נאמר סמוך מעוטא דאונס לאין תחתיו, אכתי לא הוי תחתיו ברצון, מעוטא בודאי. אבל עדיין נאמר שאפשר זה כמו זה."

נראה שכל שאפשר הדבר ואין הכרעה ברורה יש לומר שספק הוא. עי' בינת אדם (שער רוב וחזקה סימן ח) שביאר דברי הריב"ש הללו.

אמנם הריב"ש (ב"ב קעג ע"א ד"ה אמרי סהדי) כתב שכל שיש לחוש שמא אטיוטא הוא דחתימי הגט בטל, וז"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"פירש רבינו שמואל אינם מעידים על עיקרו של שטר אלא על הטיוט וכדאמרין בגיטין (פ"ז א') שמא על שאלת שלום חתמו ה"נ כך מעידים לפנינו וטיוט בדיו אבל ב"ד אטיוטא אין דרכם לחתום, ואין פירוש זה מחוור, והנכון דלאו דווקא נקט אטיוטא חתימי אלא לומר דכיון דטיוט בין העדים לשטר הוי הפסק ואין החתימה ניכרת על השטר ואפי' נתכוונו להעיד עליו וכאילו חתמו מאחריו או בנייר אחר דמיא".

וכ"כ הריטב"א עוד (ב"ב קעו ע"א ד"ה שאילו):

"דהפסק הוי ואפי' היה דעתם להעיד על הגט אינו ניכר מתוך החתימה ולהכי לא מהני. כך פירשו רבותינו צרפתים ועיקר."

נראית דעת הריטב"א שהספק אינו בכוונת העדים אלא במציאות השטר, היינו, כיון שאין ניכר מתוך השטר שחתימת העדים מוסבת על התוכן הכתוב בשטר – אין ראיה מחתימתם והגט בטל. יסוד דברי הריטב"א הוא מפירושו למשנה בגיטין (דף פז ע"ב) שהבין שעדים שחתמו מאחורי הגט – הגט בטל.

והנה לעיל במשנה ב"ב (דף קס ע"א) הובא דין פשוט שכתבו עדיו מאחוריו. הרשב"ם (ד"ה שניהם פסולין), תוס' (ד"ה פשוט) ועוד, כתבו שהפסול הוא מדרבנן. אולם הריטב"א (ד"ה פשוט) כתב כשיטתו כאן שגט שעדיו מאחוריו בטל, ולכן פירש את המשנה על דרך אחרת, וז"ל:

"פשוט שכתבו עדיו מאחוריו. פי' שכתבו וגמרו כדין פשוט לגמרי וכתב עדיו מתוכו וחזר וכתב עדיו מאחוריו ועשאו מקושר, דבהא ודאי איצטריך לפוסלו מטעמי דבעינן למימר, אבל אם לא כתב עדים מתוכו כלל פשיטא דלא מהני שהרי אין חתימת העדים ניכרת שבאים להעיד עליו וסהדי אחריני אניירא חתימי, ולא מהני במקושר אלא מתקנה דרבנן ונעשה כמטבע טבוע לכך וכן פירש הרמב"ן."

ע"ע רמב"ן (ב"ב קס ע"א ד"ה פשוט), שדבריו הם מקור דברי הריטב"א.

נציין כי הש"ך (ח"מ סימן מב ס"ק ג) הבין שכוונת הרמב"ן לפסול מדרבנן משום שלא עשה כתקנת חכמים, וצ"ב שמדברי הריטב"א מוכח שהוא פסול דאורייתא. ז"ל הש"ך:

"וגם הרמב"ן עצמו כתב בחידושו ריש פרק גט פשוט [ק"ס ע"א ד"ה מתני'] וז"ל, פשוט שכתבו עדיו מאחוריו, נראה לי שאין צריך לומר בשלא חתמו העדים אלא מאחוריו, דהתם ודאי פסול, משום דלאו אשטרא קחתום, דכיון שהיה להם שיחתמו מבפנים והם לא חתמו אלא בחוץ, לא העידו על מה שכתוב בשטר, ואף על פי שבמקושר מהני, התם כיון דהכי תקינו רבנן על כרחך על מה שכתבו הם מעידים, אבל הכא לא, עכ"ל. אלמא אף על גב דליכא טעם לפסול משום חשש זיוף, פסול, כיון שלא חתמו כתיקון חכמים והוי כלא חתמו כלל."

וצ"ב שנראה שהיו לפני הש"ך חידושי הריטב"א למסכת ב"ב שהזכירם כמה פעמים בחו"מ.

ע"ע בחידושי הרמב"ן (גיטין פו ע"ב ד"ה והא דתנן), וז"ל:

"והא דתנן חמשה שכתבו טופס לכל אחד, ושני גיטין, וכתבו העדים בראש הדף, כתב הרמב"ם ז"ל דכולן בעידי מסירה כשרים, ושפתים ישק משיב דברים נכוחים, דודאי מזוייף מתוכו אין כאן דכל שפסולו ניכר מתוכו אין לחוש בו דהא ידיע מילתא לכל מאן דמטי שטרא לידיה ולא אתי למסמך עליה דהכא לאו עליה חתימי סהדי, ואין צריך לומר בראש הדף ומאחוריו ומן הצד דלא הוי אלא כגט שאין עליו עדים ואם נתנו לה בפני עדים כשר."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נראים דבריו כמ"ש הריטב"א כאן.

ע"ע ר"ן על הרי"ף (גיטין מח א מדפי הרי"ף ד"ה זהו) שהביא שיטת הרמב"ם שתובא לקמן, שבשאלת שלום הגט ספק, וכתב על דבריו:

"ולי נראה דכיון שאין העדות מתברר ומוכיח הרי אלו כאילו אין כאן עדים כלל ודקאמר חיישינן אינו אלא טעם הפיסול ומיהו מנקט לחומרא עדיף טפי."

אמנם הרמב"ם (הלכות גירושין פ"ד הכ"ה) כתב להדיא שכשחתמו אשאלת שלום הגט הוא ספק גט, וז"ל:

"הרי שכתב הגט ואחר שגמר כתב שאלו בשלום פלוני או שלום עליך פלוני רעי וכיוצא בזה וחתמו העדים מלמטה והרי גט זה יוצא מתחת ידה הרי זו ספק מגורשת שמא לא חתמו העדים אלא על שאלת שלום [...] ואם נמסר לה בעדים בין כך ובין כך הרי זה גט כשר."

אף שהרמב"ם עצמו כתב (הלכות גירושין פ"ד הכ"ב) שעדים שחתמו בראש הדף או מצדו או מאחוריו אינו גט ללא עדי מסירה, כתב כאן שהוא ספק. נראה דס"ל שכל שיש להסתפק שמא החתימות מוסבות על נוסח השטר הרי זה ספק שטר או ספק גט. ע"ע רמב"ם הלכות מלוה ולוה (פכ"ז ה"ד) שכתב שאם העדים רחוקים מן הכתב שני שיטין, "אם מלאהו בשריטה של דיו פסול שמא העדים על השריטות חתמו ולא על גופן." נראה מדבריו שפסולו ודאי ולא מסופק, וביאור הדבר נראה שהשטר פסול מדרבנן משום שלא עשה כתקנת חכמים, ומדאורייתא ספק הוא כמ"ש בהלכות גיטין. ע"י ב"ש (אה"ע סימן קל ס"ק ד) שנראה שביאר דעת מר"ן כמ"ש הרמב"ם, וכך פשוט דברי מר"ן בב"י (סימן קל) שהביא דברי הרמב"ם והר"ן בלבד.

והנה כתב מר"ן שם (סימן קל סעיף ד) שאם חתמו בראש הגט, מצדו, או מאחוריו "פסול". הב"ש ביאר שכוונתו היא שבטל, וכדעת הרמב"ם, ואילו התו"ג (סימן קל ביאורים ס"ק ד) כתב שיש לפרש דברי מר"ן כשיטת תוספות שבעדיו מאחוריו פסול מדרבנן. נראה שאין הכרח שיפרש התורת גיטין שגם בשאלת שלום הפסול הוא מדרבנן, שיש לומר שאף שלדעת הרמב"ם חמיר דין מאחוריו שהגט בטל מדין שאלת שלום שהגט ספק, לדעת תוספות יש לומר לאידך גיסא שקילי חתימות אחרי הגט שאין כתוב בגט דבר אחר ולכן פסול מדרבנן משאלת שלום וטיוטא שיש ספק אם החתימות הן על הגט או על שאלת שלום.

ע"י ערך ש"י (אה"ע סי' קל סעיף ג) שהתקשה לדעת הרמב"ם מדוע לא נשאל לעדים מה כיוונו. לענ"ד אין לשוויי פלוגתא בכדי בין הרמב"ם לריטב"א, ולתרווייהו החסרון הוא מצד החתימה, אלא שלרמב"ם כיון שיש ספק אם החתימה ניכרת הגט כשר מספק. ראה לדבר שהרמב"ם פסק שבחתמו מאחור הגט בטל, ונראה פשוט שלא יועיל לשאול את העדים כי אין חתימותיהם ניכרות.

ע"י בספר שבילי תורה (אה"ע סי' קל סעיף ג) שנקט בדעת השו"ע שהגט פסול מדרבנן, כי מעיקר הדין נראה שמסתמא לא חתמו על שאלת שלום. (ושם ביאר כן בדברי הרמב"ם, וצ"ב שהרמב"ם כתב "הרי זו ספק מגורשת"). ע"ע הגהות אשרי (ב"ב פ"י על הרא"ש סימן ד) שכתב: "והיכא דאיכא דיוטא בין עדים לכתובה לכתחלה פסול דאיכא למימר עדים אדיוטא חתימי". יכלו דבריו להתפרש שהפסול הוא דרבנן, אך י"ל שלהוסיף בא שלא זו בלבד שחיישינן אלא שפסלו מדרבנן, על דרך שביארנו דברי הרמב"ם לעיל.

ע"י טור (חושן משפט סימן מה סעיף ו) שפשוט דבריו נראית שהפסול הוא דרבנן, וז"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"וידקדקו העדים שלא ירחיקו מן הכתב רוחב שני שיטין ואם הרחיקו ב' שיטין פסול אפילו כתב שריר וקים אפילו ידוע שלא הוסיף ולא זייף בו שום דבר ואפי' טייטוהו בדיו פסול שלא יאמרו חתמו על הטיוטא ולא על עיקר השטר."

נראה שכל הפסול הוא מדרבנן "שלא יאמרו". בלשון זו כתב מר"ן בשו"ע (שם) ויש לכוון לשון זו עם מ"ש באבן העזר. אלא שהב"ש ביאר דברי מר"ן כדעת הרמב"ם.

הדרך לנדון דידן. נראה שלא אישתמיט מי מהפוסקים לנקוט כדעת הריטב"א, אלא כדעת הרמב"ם שהגט ספק. כיון שכך, יש לומר שכאשר נמסר הגט במסירה שניה לחומרא יטיטו את חתימות העדים ויחתמו שנית, שבזה אפשר שיש לנו עדי חתימה גם במסירה השניה, והכי עדיף טפי.

ב. לאחר שריר וקיים או כדת משה וישראל לא אמרינן עדים אטיוטא הוא דחתימי

כתב הרא"ש (ב"ב פ"י סימן ב):

"הילכך צריך ליזהר בשטרות ובכתובות שאם יש גליון קודם חתימת העדים שלא יחתמו עדים בזה אחר זה בשיטה אחת שמא יכתוב בגליון שלפני התחלת חתימת העדים מה שירצה ויחתוך השטר העליון וישאר שטר הבא הוא ועדיו בשיטה אחת וכשר אלא צריך שלא יהא גליון לפני חתימתן או יטיטנו בדיו. ולא אמרי' עדים אטיוטא חתימי אלא היכא שהטיוטא בין השטר לעדים דומיא דשאלת שלום דלקמן (דף קעו א)."

לכאורה עולה מדברי הרא"ש שכל שחתמו העדים בצד הטיוטא לא אמרינן אטיוטא הוא דחתימי. יתכן שטעם הדבר הוא משום שהאופן הפשוט של חתימה הוא מתחת ולא מן הצד. אולם בהמשך דבריו כתב הרא"ש:

"ויש לתמוה על השושבינין שחותמין על הכתובה זה תחת זה ומרחיקין מן הכתובה שני שיטין ושמה כיון שאין חותמין אלא לכבוד ולא לשום עדות אין לפסול הכתובה בכך ואם מתחיל חתימת העדים באמצע השיטה וחתכו החלק שלפני חתימתן השטר פסול דשמה היה כתוב שם תנאי או דבר חובתו וחתכו."

וקשה, הא אם טייטו מן הצד גם כן יש לומר שמה היה כתוב שם דבר חובה. מטעם זה כתבו הב"ח (ח"מ סי' מה סעי' יא) והפרישה (שם אות יב) שפירוש דברי הרא"ש לעיל הוא דוקא כשהטיוטא נעשה בגליון, כפי שמשמע בראש דברי הרא"ש שמיירי בגליון. אמנם אין זו משמעות הטור, כפי שהעיר הדרישה (ס"ק יג), וכן אין זו משמעות לשון מר"ן (ח"מ סימן מה סעיף יא):

"צריך ליזהר כשחותמין ויש חלק לפני חתימתן, שלא יחתמו זה אחר זה בשטה אחת, דשמה יכתוב בחלק שלפני חתימתן מה שירצה ויחתוך העליון, ויהיה שטר שבא הוא ועידיו בשטה אחת. וכיצד יעשו, יטיטנו בדיו; ולא אמרינן דאטיוטא חתימי, אלא היכא שהטיוטא עומד בין שטר לעדים. ואם התחילו לחתום באמצע השטה וחתכו החלק שלפני חתימתן, פסול, דשמה היה כתוב שם חובתו או שום תנאי וזה חתכו. ומיהו אם כתב למעלה בסוף השטה: שריר וקיים, כשר, ובלבד שיהיו העדים חתומים זה תחת זה. אבל אם חתומים זה אחר זה, פסול, דשמה היה שטר הבא הוא ועידיו בשטה אחת, וחתכו, והיה חלק מלמעלה, וכתב עליו שטר זה."

לא הזכיר מר"ן שקאי אגליון. אולם, לאידך גיסא, כתב מר"ן שאם חתכו החלק לפני חתימתן פסול, ולכן ביאר הסמ"ע (ס"ק כה) דברי מר"ן על דרך שביאר דברי הרא"ש.

אמנם, בהמשך דבריו כתב הרא"ש:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"ואם מתחיל חתימת העדים באמצע השיטה וחתכו החלק שלפני חתימתן השטר פסול דשמה היה כתוב שם תנאי או דבר חובתו וחתכו. ומיהו אם כתוב בסוף השיטה של מעלה שריר וקיים כשר ובלבד שיהו העדים חתומים זה תחת זה אבל אם היו חתומים זה אחר זה שמה היה שטר הבא הוא ועדיו בשיטה אחת וחתכו והיה חלק מלמעלה וכתב עליו שטר זה."

אם כאשר כתב שריר וקיים יכול לגזו הַחֶלֶק שתחתיו ה"ה שלא חיישינן שאטיוטא הוא דחתימי, שזו הסברה שאין חוששין שחתמו אטיוטא כשטייטו בגיליון משום שיכולים לגזו הגיליון.

והנה מר"ן (סימן מה סעיף יא) כתב כלשון הרא"ש. אולם הש"ך (ס"ק כ) תמה על דברי הרא"ש ומר"ן, וכתב שכיון שיכול לכתוב חובתו גם לאחר שריר וקיים פסול אם חתך.

אולם הב"ח שהביא הש"ך יישב דברי הרא"ש, שלתרי שריר וקיים לא חיישינן, ולכן אין לחוש שהיה כתוב שם דבר וכן אין לחוש לטיוט. התומים (ס"ק יא) כתב שאחרי שריר וקיים אין למדים דבר, ולכן אין חשש שיחתמו אטיוטא כיון שניתן לגזורו. וכן יישב דברי הרא"ש בספר מקצוע בתורה, תפארת יעקב (ס"ק טז), ועוד, ולדידהו עולה שאחר שריר וקיים לא אמרינן עדים אטיוטא הוא דחתימי.

כשם שאחרי שריר וקיים לא אמרינן עדים אטיוטא הוא דחתימי, ה"ה בגט אחר כדת משה וישראל אין אומרים אטיוטא הוא דחתימי.

אמנם דין זה שנוי במחלוקת. כאמור לעיל, הש"ך (ס"ק כ) החמיר בדבר, אולם אין זה פשטות דעת מר"ן כפי שיישבוהו הב"ח, התומים ושאר אחרונים הנ"ל.

נמצינו למדים כי לדעת רוב הפוסקים, וכך היא פשטות דברי מר"ן, לאחר שריר וקיים או כדת משה וישראל לא אמרינן עדים אטיוטא הוא דחתימי.

ג. הטיוט נעשה בדרך שהחתימות הקודמות ניכרות היטב ו"א שבאופן זה אין טעם לומר שהעדים שחתמו שנית חתמו פעם שניה ובפרט שהחתימות זהות

מחלוקת ראשונים בסוגיה (ב"ב דף קסג ע"א) מהו טיוט. תוספות (שם ד"ה דמטייט) כתבו שהטיוט הוא שמנקד בנקודות או בשורות, וכ"כ עוד ראשונים ע"י ב"י (חור"מ סי' מו סעי' לב).

הש"ך (סימן מו ס"ק פו) הביא שיטת תוספות ועוד ראשונים דקיימי בשיטתייהו, וכתב:

"ולפעד"נ דוחק לפרש טיוטא, שריטות. דטיוטא משמע מלא דיו, וכן משמע להדיא מפירוש רשב"ם שכתב [שם בד"ה ומשני] דמטייט ליה, כלומר מלכלכו בדיו כו', [ובד"ה] אטיוטא חתימי [וכו'], מעידים בפנינו אטייט בדיו ונמחק כדי שלא יחשדו בבעל השטר, ע"כ. וכ"כ הנמוקי יוסף [שם ע"ה ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה תניא] ומביאו ב"י לעיל סימן מ"ה סעיף ז'."

לדעת הש"ך בנידון דידן כיון שהטיוט נעשה כך שהחתימות הקודמות ניכרות אין לומר שעדים אטיוטא הוא דחתימי, ובפרט שהחתימות זהות וניכר שחתמו על הגט שנית.

ד. כיום שידוע לכל שגט מסודר בבית דין חתימת עדי הגט היא כבית דין שלא חתימי אטיוטא

מחלוקת עתיקה היא האם גט נכתב דוקא בבית דין. בזמנינו ידוע לכל כי גט נכתב בבית דין דוקא, וכל גט שנכתב שלא בבית דין מומחה לגיטין יש לחוש בו לכמה חששות. כיון שידוע שעדי הגט

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אינם חותמים אלא בהוראת בית דין, באופן זה י"ל שלא אמרינן שעדים החותמים בהוראת בית דין אטייטא חתמי.

בגמרא ב"ב (דף קסג ע"א) למדנו כי בי דינא לא חתימי אטייטא. כן פסק הרמב"ם בהל' מלוה ולוה (פכ"ז ה"ו). אמנם נחלקו אם דברי הגמרא הללו נאמרו להלכה, וז"ל הב"י (חושן משפט סימן מו סעיף לב):

"ודע שהרי"ף והרא"ש (סו"ס ד) לא הזכירו כלל המשא ומתן הנאמר על דברי רב דסבירא להו דרבי יוחנן אכל מאי דאיתמר אליבא דרב פליג ואם כן אפילו בי דינא אמרינן דחתמי אטייטא. וכן כתבו התוספות (ד"ה שטר) לאחד מהתירוץ וכן כתבו בהגהות אשירי (שם הג"ה א') בשם ר"י. אבל הרמב"ם (מלוה פכ"ז ה"ו-ז) סובר דלא פליגי רב ורבי יוחנן אלא בשטר הבא הוא ועדיו בשטה אחת דלרב אם הרחיק שטה אחת כשר בלא טייטא דליכא למיחש דלמא גיז לעילאי וכתב הוא ועדיו בשטה אחת דשטר הבא הוא ועדיו בשטה אחת פסול ולרבי יוחנן כשר הילכך הרחיק שטה אחת בלא שריטות פסול אבל בהרחיק הקיום שני שטיין לכולי עלמא אי מטייט ליה כשר אי נמי סבירא ליה כתירוץ שני שכתבו התוספות דלא פליגי אלא רב מיירי בטייטא ורבי יוחנן מיירי בלא טייטא ולפיכך כתב בפרק כ"ז ממלוה ולוה שאם טייטו כשר דבי דינא לא חתימי אטייטא."

לדינא פסק מר"ן (חו"מ שם) בסתם כדעת הרמב"ם, והביא שיטת תוספות כי"א, וז"ל:

"הרחיק הקיום מהשטר שטה או ב' שטיין או יותר, ומילא כל הריוח שריטות דיו, כשר, שהרי אינו יכול לזייף; ואין חוששין לב"ד שקיימו קיום על השריטות, אלא על גופו של שטר. ויש אומרים שחוששין לכך."

וכן הש"ך (ס"ק פח) נקט לדינא כדברי הרמב"ם שבב"ד לא חיישינן דחתמי אטייטא. לדרך זו, שהיא עיקר, מסתבר שכיון שגט נעשה כיום בבית דין ומסור הוא למומחים אין לחוש שיחתמו אטייטא.

ה. כיום שידוע לכל שעדי הגט הינם עדים קבועים וזו מלאכתם אין כל סיבה שיאמרו אטייטא הוא דחתמי

בימינו, עדי הגט הם עדים מיוחדים לגיטין ואינם עמי הארצות. עובדה זו ידועה לכל, כי מומחים הם. כיון שמומחים הם אין חשש שיחתמו אטייטא כיון שאומנותם לחתום על גיטין ואין כל סיבה שיחתמו על דבר אחר מלבד על הגט. שיטה זו בנויה על מה שרוב הפוסקים ס"ל שבית דין אטייטא לא חתימי, ויש מקום לומר שעדיפא מיניה משום שידוע לכל שעדי הגיטין אומנותם היא לחתום על הגט ואין כל סיבה שיעשו דבר אחר מלבד חתימת הגט, ומהיכי תיתי יחתמו אטייטא, ולכן י"ל שמתעם זה עדיפי מבית דין.

מסקנת הדברים

לענ"ד לרוחא דמילתא ראוי, כל שאין מחק בגט, לטייט חתימות העדים הראשונות ולהחתים את העדים שנית בצדן, וכך ימסר הגט השני בעדי מסירה ובעדי חתימה. אין בעצה זו חסרון שמא עדים אטייטא הוא דחתמי מחמישה טעמים, כמבואר לעיל:

טעם ראשון – עדים אטייטא הוא דחתמי הוא ספק, ונמצא שבמסירה שנית היו עדי מסירה וגם ספק עדי חתימה, ויש בזה רווח שהמסירה שהשניה שהיא לרווחא דמילתא אפשר וכללה עדי חתימה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

טעם שני – לדעת רוב הפוסקים, לאחר שריר וקיים או כדת משה וישראל לא אמרינן עדים אטיוטא הוא דחתימי.

טעם שלישי – הטיוט נעשה בדרך שהחתימות הקודמות ניכרות היטב, וי"א שבאופן זה אין טעם לומר שהעדים שחתמו שנית באו לחתום רק על טיוט חתימתם, ובפרט שהחתימות זהות.

טעם רביעי – כיום שידוע לכל שגט מסודר בבית דין, חתימת עדי הגט היא כבית דין שלא חתימי אטיוטא.

טעם חמישי – כיום שידוע לכל שעדי הגט הינם עדים קבועים וזו מלאכתם, אין כל סיבה שיאמרו אטיוטא הוא דחתימי.

ניתן לפרסם לאחר השמטת פרטי הזיהוי של הצדדים.

ניתן ביום כ"ה בתשרי התשפ"ג (20/10/2022).

הרב אליהו אריאל אדרי

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה